

האבן תשמור את האבן

מים ראשונים: ספר דברים נחלק לשלוש חטיבות מרכזיות. תחילתו, פרשות דברים עד סוף עקב הוא דברי תוכחה וסקירה היסטורית של משה לעם. החטיבה השנייה המכילה פרטי מצוות, משתרעת על פני פרשות ראה, שופטים, כי תצא ותחילת כי תבוא.¹ בפרק כז בפרשתנו מתחיל החלק השלישי – שוב דברי תוכחה, מוסר ותשובה, ולאחריהם שירה וברכת פרידה של משה לעם. בחלק זה, מצוי גם הציווי על כינוס העם בהר גריזים והר עיבל ובניית מזבח עליו תיכתב התורה. את הכותרת לדף זה לקחנו ממדרש ויקרא רבה לה ה: "אמר הקב"ה: תורה קרויה אבן ויצר הרע קרוי אבן. תורה קרויה אבן, שנאמר: ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה (שמות כד יב). יצר הרע קרוי אבן, שנאמר: והסירותי את לב האבן מבשרכם (יחזקאל לו כו). תורה – אבן, יצר הרע – אבן. האבן תשמור את האבן".

וְהָיָה בַיּוֹם אֲשֶׁר תַּעֲבֹרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לָךְ וְהִקַּמְתָּ לָךְ אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת וְשָׂדֶת אֲתָם בְּשֵׂיִד: ... וְכָתַבְתָּ עַל הָאֲבָנִים אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיֵּטֵב: ס (דברים כז א-ח).²

אִז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבֵל: כָּאֲשֶׁר צָוָה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכַתּוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא הֵנִיף עֲלֵיהֶן בְּרִזָּל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַה' וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים: וַיִּכְתֹּב שָׁם עַל הָאֲבָנִים אֶת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: (יהושע ח ל-לב).³

אבן עזרא שמות (הפירוש הארוך) פרק כ פסוק כב

וציווה השם, שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ, ויכתבו על האבנים כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ, כמו שהיה צורך עם בניהם בהיכנסם לארץ מפני המצוות התלויות בארץ. ושם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם.⁴

משנה מסכת סוטה פרק ז משנה ה

¹ על הקשר בין חלקים אלה ראה דברינו [הואיל משה באר את התורה](#) בפרשת דברים.

² הכתיבה הראשונה והשנייה של התורה היו על הלוחות הראשונים והשניים. "לוחות ושברי לוחות מונחות בארון" (ברכות ח ע"ב). ראה דברינו [לוחות שניים – כראשונים?](#) בפרשת עקב. אז נכתבה התורה (כולה או מקצתה) על אבן מיטלטלת המלווה את עם ישראל בנדודיו במדבר. כאן, בכניסה לארץ, היא נכתבת על אבן יצוקה וקבועה על משקוף שער הכניסה לארץ - הר עיבל. (יש גם כתיבה בספר בסוף פרשת וילך, ראה דברינו [כתבו לכם – שימה בפינה](#) שם). בצידו הפנימי של השער או בצידו החיצוני נכתבה התורה שם? להיכן כתיבה זו מופנית? כלפי פנים – לעם ישראל (בלבד)? או כלפי חוץ – (גם) לאומות העולם?

³ הרי לנו שיהושע מקיים את ציווי משה בתורה בפרשתנו ועל כך הרחבנו בגיליון [ברית הר גריזים והר עיבל](#) בפרשה זו. עוד מקבילות בין [ספר דברים – משנה תורה](#) וספר יהושע, בין התחלה של משה והשלמה/ביצוע של יהושע: בדין ערי מקלט ומעשה בני גד ובני ראובן, אשר יוצרים המשך ברור בין שני הספרים ובין שני האישים. ראה מסכת נדרים כב ע"ב: "אמר רב אדא ברבי חנינא: אלמלא (לא) חטאו ישראל - לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל הוא". ראה גם בראשית רבה פרשה ו סימן ט: "אמר ר' שמעון בן יוחאי: ספר משנה תורה היה סגנום ליהושע. בשעה שנגלה עליו הקב"ה מצאו יושב וספר משנה תורה בידו, אמר לו: חזק יהושע! אמץ יהושע! לא ימוש ספר התורה הזה מפך (יהושע א ח)". סגנום הוא דגל ויש נוסחאות של המדרש בהם כתוב "סגנון".

⁴ פירוש אבן עזרא זה הוא על הפסוק מסוף פרשת יתרו ספר שמות, מיד לאחר מתן תורה, "ואם מזבח אבנים תעשה ל". הוא קושר באופן ברור את מזבח האבנים (ומזבח האדמה?) שמתואר שם, אולי גם את המזבח של סוף פרשת משפטים בברית שבפרק כד בשמות, עם האבנים והמזבח שמתוארים בפרשתנו ובספר יהושע. כתיבת התורה על האבנים בכניסה לארץ היא המשך ישיר למתן תורה. "מתן תורה שני", זה, הוא חלק מהברית השלישית – ברית הר גריזים והר עיבל (לאחר הברית השנייה בערבות מואב) ומטרתו ברורה: הנה אתם נכנסים לארץ, מתווספות לכם הרבה מצוות שמקודם רק שמעתם עליהם וטרם התחייבתם בקיומן – למדו אותם ושמרו עליהם. זהו לפי פשוטו של מקרא. באופן דומה מפרש רמב"ן, לא בפירושו לתורה, אלא בהשגותיו לספר המצוות שורש ג, כאשר הוא מתייחס למצוות "חד-פעמיות" כגון זו, ואלה דבריו: "אבל המצוות שעניינם קיים לנו לדורות ימנה אותן אע"פ שאינן נעשות אלא פעם אחת. ולכן מנה פרשת אבנים גדולות לפי שנצטוונו לכתוב בהן התורה באר היטב (תבוא כז) בשבעים לשון (סוטה לב א) להיותם לנו לזכר לדורות, ומנה פרשת ברכות וקללות שהיא קבלה שקבלו אבותינו עליהם ועל זרעם לדורות התורה כולה בפרט וכלל וקבלו אותה באלה ובשבועה". הכל עם הפנים פנימה, לא רק לדור נוחלי הארץ, כי אם גם ובעיקר לדורות רחוקים "אשר לא ראו את מוסר ה' אלהיכם את גדלו את ידו החזקה וזרעו הנטויה" (דברים יא ב) וייקחו את ישיבתם בארץ כדבר נתון ומובן מאליו. ראה דברינו [קיום המצוות בארץ](#) בפרשת ראה.

ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר: "באר היטב"⁵ ונטלו את האבנים ובאו וְלָנוּ במקומן.⁶

מסכת סוטה דף לה ע"ב

תנו רבנן: כיצד כתבו ישראל את התורה? רבי יהודה אומר: על גבי אבנים כתובה, שנאמר: "וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב" (דברים כז ח), ואחר כך סדו אותן בסיד. אמר לו רבי שמעון: לדברך, היאך למדו אומות העולם [של אותו הזמן]⁷ תורה? אמר לו: בינה יתירה נתן בהם הקב"ה,⁸ ושיגרו נוטירין (סופרים) שלהן וקילפו את הסיד והשיאוה (העתיקוה). ועל דבר זה נתחתם גזר דינם לבאר שחת, שהיה להן ללמד ולא למדו.⁹ ר' שמעון אומר: על גבי סיד כתובה, וכתבו להן למטה: "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם" (דברים כ יח). הא למדת, שאם היו חוזרין בתשובה היו מקבלין אותן.¹⁰

מדרש תנחומא פרשת דברים סימן ג

נתן הקב"ה תורה לישראל כדי שיזכו בה לכל האומות.¹¹

רמב"ן דברים פרק כז פסוק ג

וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת - אמר ר' אברהם בשם הגאון,¹² שכתבו עליהם מנין המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות כעין אזהרות ... ומצינו בספר תאג'י¹³ שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית עד

⁵ התוספת המשמעותית של המשנה על מה שכתוב בתורה היא שהכתובה הייתה בשבעים לשון וגם הדגש שכתבו את התורה כולה. מדוע צריכים לכתוב את התורה בשבעים לשון? סיבה חיצונית? לעמים אחרים? בהמשך נראה שהגמרא, אשר מרחיבה את המשנה, אכן הולכת בדרך זו. אך עדיין אפשר לטעון לסיבה פנימית פשוטה. למה בשבעים לשון? כדי שכל יהודי יבין את התורה ולא יהיה לאף יהודי, באיזו ארץ וגלות בהה הוא שרוי, שום תירוץ. וכדברי רד"ק בספר יהושע פרק ח פסוק לב: "ואמרו כי בשבעים לשון כתבו אותם דברי התורה כמו שנאמר בתורה: באר היטב, כדי שיבינו אותם כל עם ולשון שיראו אותם". והרבה "שבעים לשון" יש לנו שמטרתם כלפי פנים, כגון: "אין מושיבין בסנהדרין אלא ... יודעים בשבעים לשון" (סנהדרין יז ע"א).

⁶ יש כאן בעיה מאד סבוכה של מספר האבנים, נכון יותר, מספר האירועים בהם נטלו "אבנים" חלק. ראה יהושע פרק ד. ראה בגמרא סוטה לה ע"ב: "שלושה מיני אבנים היו", והירושלמי חולק וסובר שהיו ארבעה (צריך לבדוק!). ראה תוספות ושטיינזלץ בגמרא סוטה שם. השיטה, המוזכרת כאן במשנה, שנטלו את האבנים שהניחו בירדן והעבירו למקום אחר, פותרת לפחות חלק מהבעיה (ראה בהמשך הגמרא סוטה שם, דף לו ע"א, שפירקו את המזבח). לא נכנס לבעיה סבוכה זו ונישאר בנושא שבחרנו לדון בו הפעם, היינו כתיבת התורה על אבנים בכניסה לארץ ישראל במקום פומבי ופתוח לכל, לא רק לבני ישראל. מעין "מתן תורה" מיוחדת בכניסה לארץ. ויש שאמרו: קביעת מזוזה על פתחה של ארץ ישראל. שהי מצוות המזוזה היא לא רק ב"ביתך" אלא גם "בשעריך" (לפני שנועקה מצוות "בשעריך", ראה דברינו [מצוות מזוזה בהלכה](#) בפרשת עקב כולל הדיון למה לא על אבנים). ועדיין ניתן לחזור ולשאול: מזוזה לשרויים בבית או למצויים מבחוץ?

⁷ תוספת זו נמצאת בגמרא מהדורת וילנא ואיננה במהדורת אבן ישראל (שטיינזלץ) והיא כנראה הוספת הצנזורה.

⁸ ראה ב"עיונים" של שטיינזלץ פירושים שונים מה היא "בינה יתירה" זו: שבכלל ידעו לזהות שמתחת לסיד יש כתב? שידעו לקלף את הסיד בלי לפגוע בכתב? שבכלל התעניינו? ועוד. ראה שם.

⁹ מה בדיוק "מצפה" ר' יהודה מאומות העולם? שיקיימו את התורה במלואה? אז למה כיסו את התורה מהם לכתחילה בסיד? להראות שבתור מדענים וארכיאולוגים הם טובים (בינה יתירה נתן בהם הקב"ה וקילפו את הסיד) אבל כבני אדם מוסריים המוכנים לקבל על עצמם עול מצוות הם גרועים? האם שיטת ר' יהודה היא כאמרה הידועה: "חכמה יש בגויים תאמין, תורה יש בגויים אל תאמין" (איכה רבה ב)? ראה בהמשך הגמרא שם ששיטה זו היא אכן קיצונית ביותר כלפי הגויים: "מה סיד אין לו תקנה אלא שריפה - אף אומות העולם אין להם תקנה אלא בשריפה". נראה שר' יהודה אפילו חוזר בו מתחילת דבריו שכאילו הכיסי של התורה בסיד היה על מנת להראות או לבחון את בינתם. שיטת ר' יהודה טעונה הסבר ועיון נוסף.

¹⁰ ר' שמעון אינו "משחק מתבואים" עם הגויים. מחד גיסא, התורה כתובה בשבעים לשון וכל הרוצה לקרוא וללמוד יבוא וילמד. אין צורך ב"בינה יתירה". מאידך, אין גם ציפיות גבוהות ולכן אין גם אכזבות ואין "כעסים". הציפיה המרכזית מאומות העולם היא שלא "יקלקל" את בני ישראל. השורה התחתונה, תרתי משמע, היא "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם". התורה כתובה בשבעים לשון ובאופן גלוי (אין צורך לקלף), שבביל ישראל שיקיימוה ובשביל אומות העולם שידעו על מה מצווים ישראל כדי לא יפריעו להם לקיים את התורה ולא ידחו אותם. שיכבדו את דתם ומנהגיהם (צפי לאנטישמיות ולגזירות כגון המן, יוון, רומא ועוד?) - זה מה שמצפים מאומות העולם. מי שצועד עוד צעד קדימה וחוזר בתשובה (מתגייר) - מה טוב. אבל העיקר כאמור הוא: "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם".

¹¹ כבר ראינו מספר פעמים את הגישה הפרטיקולרית מול הגישה האוניברסלית במתן תורה. ראה, למשל, דברינו [תורה לאומית מול תורה אוניברסלית](#) בפרשת יתרו. מדרש זה הוא נציג בולט של הגישה האוניברסלית! אין הוא קשור ישירות לפרשתנו, אך אולי אפשר לראות בו מעין דעה שלישית. לא כשיטת ר' יהודה ואף לא כשיטת ר' שמעון, אלא שיטה שלישית: עם כניסתו לארץ והתיישבותו בארצו, עם ישראל כותב את התורה על מזבח לה' בראש הר עיבל ו"פותח" אותה לפני כל האומות (שסירבו לה בסיני). בכך, הוא משלים את מתן תורה שהחל במדבר, שם קיבל עם ישראל את התורה לא רק לעצמו, אלא לזכות בה את כל שאר האנושות. ראה מדרש זה במקור שם בהקשר בו הוא כתוב. על הרעיון הכללי שהגויים שסרבו למתן תורה יכולים, בוודאי ברמה האישית, להתחרט ולחזור ולקבל על עצמם את התורה, הרחבנו בנושא [כולנו גרים](#) בחג השבועות.

¹² "הגאון" אצל אבן עזרא (הוא ר' אברהם) הוא רבי סעדיה גאון.

¹³ ספר המציון את כל התאגים והסימנים המיוחדים שבראשי אותיות שבתורה (שבעה האותיות שעטנ"ז ג"ץ). ראה אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד תקסג: "ברך ה' חילי כי שמע קולי להיות עזר לי, לסיים ספר תאגין הכליל".

לעיני כל ישראל בתאגיה וזיוניה, ומשם נעתקו התאגין בכל התורה.¹⁴ ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד, או שהיה ממעשה הנסים.¹⁵

מצודת דוד יהושע פרק ח פסוק לב

משנה תורת משה - ספר אלה הדברים קרוי משנה תורה כי בו נאמר שנית מה שנאמר בארבעת הספרים שלפניה.¹⁶

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הֲסִכַּת וְשָׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִיתָ לְעַם לַה' אֱלֹהֶיךָ: וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת מִצְוֹתוֹ וְאֶת חֻקָּיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם: (דברים כז ט).¹⁷

ילקוט שמעוני תורה פרשת כי-תבא רמז תתקלח

"וידבר משה והכהנים הלוים" - מה דברים היו שם? ללמדך שבאו ישראל ואמרו למשה: נטלת את התורה ונתת לכהנים, שנאמר: "ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים!" אמר להם משה: רצונכם שיכרתו לכם ברית שכל מי שמבקש ללמוד תורה לא יהא נמנע? אמרו לו: הן. עמדו ונשבעו שאין אדם נמנע מלקרות בתורה שנאמר: "אל כל ישראל לאמר". אמר להם משה: "היום הזה נהיית לעם".¹⁸

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: הזכרנו כבדרך אגב (הערה 6) את הקשר האפשרי בין כתיבת התורה על האבנים ובין מצוות "ובשעריך" של המזוזה, כולל הרעיון שהכתיבה בשערים תהיה על האבן ממש. ראה גמרא מנחות לד ע"א: "תנו רבנן: וכתבתם - יכול

¹⁴ על גילגוליו של הספר, ראו מחזור ויטרי סימן תקכ"א: "והדין ספר תאגי דאסיק עלי הכהן מן שתיים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל ומסרן לשמואל ... ואלהיה לאלישע. ואלישע ליהודיע הכהן ... וקברוהו באסקופת בית מקדשא. וכד עקרון אסקופת בית מקדשא ... אשכחיה יחזקאל ואתייה לבבל ... אשכחיה עזרא להדין ספר ואסקיה לירושלם ... ור' אלעזר בן ערך לר' יהושע ור' יהושע לר' עקיבא ... ור' נחום הלבלר מסרו לרב".

¹⁵ הנושא השני שמעלה המשנה בסוטה לעיל הוא מה נכתב על האבנים ותשובתה היא שכתבו שם את כל התורה כולה. אבן עזרא, בשם רס"ג (הגאון) מעלה את הרעיון שכתבו שם רק את רשימת המצוות ("ספר המצוות") ובדרך זו הלכו מפרשים נוספים כמו חזקוני, בעל הלכות גדולות ועוד. רמב"ן נדחק, בעקבות ספר תאגי, לבאר כמשנה שכתבו את התורה כולה ונזקק "למעשה ניסים". ראה גם פירוש רלב"ג לפסוק בספר יהושע ח לא, שמזכיר דעות שונות, כגון שכתבו רק את עשרת הדברות, אבל דוחה אותן: "ואי אפשר שנאמר שיהיה משנה תורת משה רמז לעשרת הדברות, עד שנאמר שלא כתב שם כי אם עשרת הדברים". בדומה לרמב"ן הוא מתחבט איך כתבו שם את התורה כולה, אבל מצטרף בסוף לדעתו, היא דעת חז"ל, במשנה סוטה הנ"ל: "ואחשוב שמה שכתב שם הוא זאת הברכה והקללה אשר קראו בזה המקום ... ואם אי אפשר אלא שנודה שכתב שם כל התורה, הנה אין זה זר מאד, כל שכן אם היה המזבח גדול וגבוה ... היה מכיל זה בכתיבה בינונית ... וקצת המפרשים אמרו שכבר כתב שם רמזים קצרים מתר"ג מצות כמו הענין באזהרות אשר נהגו לקראם בחג השבועות שיש בהם רמזים קצרים מתר"ג מצות ... וזה רחוק בעיני, שכבר נזכר בתורה: וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב. וזה מורה שמה שנכתב בתורה היה מבואר באופן שלם". האם יש קשר בין מה שכתבו (הכמות) לבין עבור מי כתבו (המטרה)?

¹⁶ פירוש מצודות מציע שכתבו שם את ספר דברים שנקרא משנה תורה! ראה שוב מדרש בראשית רבה ו ט שהבאנו בהערה 3 לעיל: "אמר ר' שמעון בן יוחאי: ספר משנה תורה היה סגנום ליהושע. בשעה שנגלה עליו הקב"ה מצאו יושב וספר משנה תורה בידו, אמר לו: חזק יהושע! אמץ יהושע! לא ימוש ספר התורה הזה מפיד (יהושע א ח)". ואגב זה ניתן לחקור בטיב קריאת הקטע: "משנה תורת משה", האם הכוונה למשנה לתורת משה - תורת משה הם ארבעת החומשים וזה החמישי הוא המשנה של תורת משה, או שמא, משנה התורה אשר למשה ומשנה תורה הוא ספר דברים כפי שמפרש מצודות ורבים אחרים. וכבר הארכנו במשנה תורה בדברינו **ספר דברים - משנה תורה** בפרשת דברים.

¹⁷ נחזור למקרא ולפשט הפסוקים. בהמשך הפרשה, מופיעים שני פסוקים אלה כ'פרשה קטנה' בפני עצמה, יש לה סימן "ס" לפני ולאחריה, שספק קשורה בדברינו עד כה: הציווי על הקמת המזבח וכתובת התורה על האבנים, ספק קשורה בנושא הסמוך הבא: מעמד הברית של הר גריזים והר עיבל (לו הקדשנו גיליון מיוחד). קטע זה פותח במילים הנפלאות: "הסכת ושמע ישראל, היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך". האם הוא מתייחס "אחורה" או "קדימה"?

¹⁸ חזרנו למבט פנימה! נניח לאומות העולם ונחזור לעם ישראל. איך התורה מונחלת ונלמדת בתוך עם ישראל? איך מתנהל השיח הרוחני בבית פנימה? המדרש שם לב לעימות שבפסוק בין "משה והכהנים הלוים" מחד גיסא ובין "כל ישראל" מאידך גיסא. האליטה מכאן וה'עמך' מכאן. מה חלקו של ה'עמך' בתורה? המדרש יוצר כאן מן מהדורה מעודנת ונעימה של מחלוקת קורח, אלא שהפעם משה מקבל זאת באהבה. כמאמרי חז"ל: "היזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה", אין התורה עוברת בירושה (נדרים פא ע"א) ועוד. ראה דברינו **מורשה קהילת יעקב** בפרשת וזאת הברכה. אין גם ספק שמדרש זה שייך לקבוצת המדרשים המראה את מעבר לימוד התורה וידיעתה מהכהונה לתלמידי החכמים - מ"הכהנים הלוים" - "אל השופט אשר יהיה בימים ההם". וכבר הראינו מדרשים כאלה בדיני נגיעים למשל. חזרה לענייננו - המבט הוא אכן פנימה, לשכבות השונות בתוך העם. ראה גם רש"י בפרשתנו פרק כט פסוק ג: "ולא נתן ה' לכם לב לדעת - להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו: עד היום הזה - שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי, כמו שכתוב (לקמן לא, ט) ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו, ומה אתה משליט את בני שבטך עליה, ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה, לנו נתנה. ושחח משה על הדבר, ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו' (לעיל כז, ט), היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום".

יכתבנה על האבנים? נאמר כאן כתיבה ונאמר להלן כתיבה, מה להלן על הספר, אף כאן על הספר; או כלך לדרך זו: נאמר כאן כתיבה ונאמר להלן כתיבה, מה להלן על האבנים, אף כאן על האבנים?". סוף דבר שרעיון זה נדחה אבל לא בלי יגיעה של הגמרא. סוף דבר שגם מזוזת "ובשעריך" התבטלה ("משום סכנה") וכתיבת התורה על האבנים הייתה אירוע חד פעמי שלא נשאר לזכרון בקורות העם ותולדותיו. המשותף לשניהם הוא אולי התלות של שתי מצוות אלה בריבונות ושלטון עם ישראל בארצו. אך ללימוד ועיון, נראה שיש להוסיף ולדון בקשר המעניין בין שתי מצוות אלה. ראה מה שכתבנו בגיליון [מצוות מזוזה בהלכה](#).